ПОРОГИ

Культурно-політичний місячник для українців у Чехії
POROHY – Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince

№ 4/2026, рік XXXIV | č. 4/2026, ročník XXXIV
Усі випуски часопису "Пороги" знайдете на: **porohy.cz**
facebook.com/PorohyJournal | porohyjournal

“КРИЦЯ В ОКСАМИТІ”: ЛЕГЕНДА ОЛЬГИ БАСАРАБ

/ с. 17-21

ЧОМУ ІНТЕЛЕКТ НЕ ЗАХИЩАЄ ВІД МАНІПУЛЯЦІЙ – КОГНІТИВНИЙ ПАРАДОКС ЦИФРОВОЇ ДОБИ

/ с. 6-10

4-11

Хроніки громади; **Суспільство**: Чому інтелект не захищає від маніпуляцій; **Критика**: Novinky.cz транслюють голос Москви;

12-16

Розмова: Микита Пузь: Ідентичність формується власними діями;

17-22

Постать: “Криця в оксамиті”: легенда Ольги Басараб; **Колонка в соцмережі**: Олександр Зінченко. Польща звернула не в той бік.

Дорогі читачі!

Кожне число "Порогів" — це спроба зафіксувати події та допомогти зрозуміти процеси, які формують наше сьогодення. У новому випуску ми поєднали теми історичної пам'яті, інформаційної безпеки, суспільних викликів і особистої відповідальності.

Ми замислюємося над тим, чому навіть високий інтелект не завжди захищає від маніпуляцій і як критичне мислення стає необхідною навичкою сучасної людини. Аналізуємо, яким чином окремі медіа можуть відтворювати російські пропагандистські наративи, навіть не декларуючи цього відкрито.

Особливе місце цього номеру займає постать Ольги Басараб — жінки, яка стала символом незламності та жертовності у боротьбі за українську державність. Водночас звертаємося до складних сторінок українсько-польської історії, розглядаючи контекст польських злочинів по відношенню до українського населення.

Гостем номера став азовець Микита Пузь. У розмові з ним йдеться про те, як український бойовий досвід, оборонні інновації та військова експертиза можуть стати одним із ключових чинників формування майбутньої системи колективної безпеки Європи.

Дякуємо, що залишаєтеся з "Порогами".

Редакція

instagram.com/porohyjournal/

facebook.com/PorohyJournal/

Підписатись на друковане видання: www.porohy.cz

Пороги – культурно-політичний часопис для українців у Чеській Республіці.

Виходить 12 разів на рік.
№ 4/2026, рік XXXIV.
Підписано до друку 3. 8. 2026 року.

Ел. пошта: editorial@porohy.cz.
Інтернет-адреса: porohy.cz,
Реєстрація: МК ЧР/7044.

Номер готували: Тетяна Баланда, Олег Баланда.
Художнє оформлення та верстка: Тетяна Баланда.

Використовуються повідомлення пресслужб посольств, інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і не поділяти поглядів автора.

Часопис видається із фінансовою допомогою Міністерства культури Чехії.

Видає: "Українська ініціатива в ЧР",
Воцелова 3, Прага 2, ід. номер: 60448296;
Розрахунковий рахунок: 1925774379/0800.

Porohy – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice.

Název je odvozen od ukrajinského "porih" – práh, peřej.

Vychází 12 krát ročně.
Číslo 4/2026, ročník XXXIV.
Uzávěrka: 3. 8. 2026.

E-mail: editorial@porohy.cz
Web: porohy.cz
Registrační číslo: MK ČR/7044

Číslo připravili: Teťana Balanda, Oleh Balanda.
Art directorka a redaktorka: Teťana Balanda.

Používáme tiskové zprávy velvyslanectví, informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. Za pravdivost uvedených informací je zodpovědný autor článku. Redakce může krátit text a neshodovat se s názory autora.

Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR.

Vydává: Ukrajinská Iniciativa v ČR, z.s.,
Vocelova 3, Praha 2, IČO: 60448296,
Číslo účtu: 1925774379/0800.

Випробування безпілотників на полігоні під Прагою в рамках міжнародного хакатону, присвяченому оборонним технологіям.

Зміст

Хроніки громади 4

Суспільство 6
Чому інтелект не захищає від маніпуляцій

Критика 11
Українці змінюють свою країну. Novinky.cz тим часом транслюють голос Москви

Розмова 12
Микита Пузь: Ідентичність формується власними діями

Постать 17
"Криця в оксамиті": легенда Ольги Басараб

Колонка в соцмережі 22
Олександр Зінченко. Польща звернула не в той бік

Заява ЕКУ "Про режим тимчасового захисту, програми повернення та захист прав українців за кордоном".

Європейський Конгрес Українців (ЕКУ) підтримує програми, проєкти та ініціативи Української держави, спрямовані на створення умов для повернення громадян України додому. Створення таких умов є важливим для відновлення України, зміцнення її людського потенціалу, громад, економіки та довгострокової стійкості держави.

Водночас ЕКУ наголошує, що повернення громадян України має бути добровільним, безпечним і гідним. У цьому контексті ЕКУ бере до уваги позицію Європейської комісії, яка поєднує продовження тимчасового захисту для українців у країнах ЄС із підготовкою, спільно з Україною, заходів та програм добровільного повернення громадян України, які ухвалять таке рішення.

ЕКУ вважає принципово важливим, щоб подальші рішення у цій сфері поєднували підтримку повернення громадян України із захистом прав українців за кордоном — як тих, хто користується тимчасовим або іншим захистом, так і тих, хто тривалий час легально перебуває, працює, навчається або має сталі зв'язки з країнами ЄС.

Після завершення режиму тимчасового захисту мають бути передбачені зрозумілі та передбачувані перехідні механізми для українців у країнах ЄС. ЕКУ готовий долучатися до координації подальших рішень у цій сфері в межах своїх компетенцій, досвіду та мережі українських громад у країнах ЄС, щоб такі механізми відповідали інтересам України та водночас не створювали правової невизначеності для українців за кордоном. ■

24.6.26 | ekukrainians.org

Справа про перевезення військовими дронів до України закрита: криміналу не було виявлено.

Ідеться про одну зі справ ініціативи "Група D" і її проєкту „Drony Nemesis“, за якою з Чехії до України постачалися дрони для українських військових.

Військова поліція після більш ніж річної перевірки закрила справу про нібито "контрабанду" до України дронів ініціативи „Skupina D“ ("Група D"), найяскравішим обличчям якої став популярний актор Ондржей Ветхий. У такій "контрабанді" звинувачували військовослужбовців чеських Збройних сил. Та Військова поліція дійшла висновку: кримінального злочину не було.

Під підозрою були службові відрядження військовослужбовців Сил спеціального призначення минулими роками до України, де вони перебирали досвід від українських колег. Як пише видання, у два чи три такі відрядження вони захопили з собою і дрони. У зв'язку з цим Військова поліція перевіряла військовослужбовців через "можливі недозволені дії з майном Міністерства оборони і можливе використання членів Збройних сил поза межами завдань Збройних сил".

"Групу D" заснували інвестор Ян Веверка разом із відомим актором Ондржеєм Ветхим і безпековим експертом Міланом Мікулецьким. Патроном ініціативи став тодішній начальник Генерального штабу Збройних сил Чехії Карел Ржегка, який буквально днями завершив перебування на цій посаді. Група об'єднала представників і Збройних сил, і неурядового сектору. А проєкт свій вона назвала Nemesis.

Спершу планувалося зібрати кошти на 10 тисяч дронів. Зібрали врешті більш ніж на 21 тисячу. Україна високо оцінила залучення "Групи D".

Але через низку звинувачень проти ініціативи і проти виробника дронів для неї, компанії FPV Space, рахунок був заарештований, коли до України встигли постачити 17 тисяч дронів. І 46 мільйонів крон, наданих донорами до збору, які могли б допомагати Україні, залишаються заблокованими. ■

9.7.26 | ukraina.radio.cz

Верховний суд Чехії підтвердив покарання за літеру Z як символ російської агресії.

Колишній дисидент Павел Крживка ходив у квітні 2024 року центром Пардубиць у светрі з великою літерою Z і меншим написом російською мовою "За побєду" і з російським прапором. Тим самим, наполягає обвинувачення, він публічно схвалював злочин проти миру, тобто припустився передбаченого чеським правом кримінального злочину заперечення, висловлення сумніву, схвалення і виправдання геноциду.

Поліція відреагувала на цей одяг відразу. І вже невдовзі Окружний суд у Пардубицях виніс йому вирок — шість місяців позбавлення волі умовно з випробувальним терміном у два роки.

Суддя тоді погодився з аргументами обвинувачення, що проросійська політична ангажованість Крживки очевидна.

Крайовий суд у Пардубицях відхилив апеляцію Крживки і підтвердив вирок. Прокурор звернув увагу, що покарання лежить на нижній межі передбаченого, і його можна назвати радше символічним.

Тепер відхилена і касація. "*Свобода слова належить до основних прав демократичного суспільства, але вона має свої межі. Публічна підтримка чи схвалення найтяжчих міжнародних злочинів, на думку Верховного суду, перевищує ті межі свободи слова, яким належить повний конституційний захист*", — заявила речниця суду Ґабріела Томічкова.

При цьому, наголосив Верховний суд, кримінальна відповідальність не обумовлена лише тим, щоб особа виступала з промовами чи на публічних зібраннях або намагалася когось переконувати. Якщо значення виразу чи символу однозначне, кримінальним злочином може бути і просто публічна презентація конкретних символів. ■

14.7.26 | ukraina.radio.cz

Президент Чехії вважає, що так звана "втома від війни" — цілком природна річ, але не можна забувати, що ця війна Росії проти України триває, що треба робити все, аби вона скінчилася, і бути солідарними з тими, хто потерпає від неї.

У недавньому інтерв'ю станції Radiožurnál Чеського радіо Петр Павел висловив думку, що Чехія мала б стати членом нової українсько-європейської ініціативи протибалістичної оборони, в якій, крім України, об'єдналися ще дев'ять країн, щоб поєднати досвід, здатності і можливості України в цій галузі з можливостями і джерелами її європейських членів.

"*Європейські країни отримують досвід, який українці здобули часто через значне число втрачених життів — досвід, якого, на жаль, інакше здобути не можна. І ми маємо таку розкіш, що можемо цей досвід отримати, а їм в обмін за це надати і наші джерела, і, наприклад, виробничі можливості*".

Чеський президент розуміє ситуацію, що складається нині: "коли чогось занадто багато, треба це якось заблокувати, щоб воно нас не знищило".

"*Те, що називається втомою від війни, — цілком природна річ, і немає сенсу думати, що ми через це погані, бо це відчувають усі. З іншого боку, цей конфлікт усе ще триває, все ще помирають люди, вони все ще втрачають незліченні цінності, і кінця цьому не видно. Цей конфлікт впливає на нас, чи погоджуємося ми з цим, чи ні. Важливо жити далі, бо життя йде далі — не тільки в нас, а й в Україні. Люди розважаються, бо мусять, звичайно, отримати якесь полегшення від того тиску, під яким вони перебувають, вони одружуються, народжуються діти, і життя йде далі. Але це не означає, що ми не мали б думати про те, що той конфлікт усе ще триває, що ми не мали б робити все для того, щоб він скінчився за осяжний час. Це означає: можемо розважатися, це цілком в порядку, — але як тільки ми повернемося до звичного життя, то будьмо солідарними і думаймо про тих, хто не може собі дозволити таку розкіш, як комфорт і безпеку*". ■

22.7.26 | ukraina.radio.cz

До Чехії за місяць прибули понад 3 600 українців. Майже половина з них (1 600) – чоловіки віком від 18 до 65 років.

Сьогодні у Чехії перебуває понад 393 тисячі українців із тимчасовим захистом. З них – понад 130 тисяч чоловіків вікової категорії від 18 до 65 років. За словами речника МВС Чехії Адама Рьозлера, структура новоприбулих за останні роки помітно змінилася. "*Чоловіки працездатного віку сьогодні становлять приблизно половину всіх новоприбулих*", – зазначив він.

Разом із рішенням продовжити дію тимчасового захисту для українців до березня 2028 року, країни ЄС погодили ще одну важливу зміну. У майбутньому тимчасовий захист більше не надаватимуть чоловікам віком від 23 до 60 років, які лише прибудуть до Європейського Союзу після набрання рішення чинності.

При цьому обмеження не стосуватиметься українців, які вже мають тимчасовий захист в одній із країн ЄС.

За словами Адама Рьозлера, Чехія підтримувала саме таке рішення. "*Ми позитивно оцінюємо те, що вдалося досягти згоди щодо цього обмеження. Воно допоможе зменшити кількість новоприбулих і послабити навантаження на чеські можливості прийому*", – заявив речник МВС.

Водночас повної заборони для всіх чоловіків наразі не передбачено. Згідно за попередньої інформацією, чоловіки віком від 23 до 60 років все ж зможуть звернутися по тимчасовий захист, якщо нададуть додаткові підтвердження, що людина залишила країну на законних підставах.

Остаточний порядок застосування нових правил поки не оприлюднений. Очікується, що після офіційного затвердження рішення Європейською Радою з'являться детальні роз'яснення щодо того, які саме документи прийматимуться і за яких умов можливі винятки.

Також у Чехії й надалі діятиме чинне правило: якщо українець уже отримав тимчасовий захист в іншій державі ЄС, оформити його вдруге в Чехії неможливо. ■

24.7.26 | proukrainu.blesk.cz

Чеська військова допомога Україні є недостатньою: неочікувані дані соціологів STEM.

Інтерес чехів до війни в Україні не вщухає і через майже п'ять років від початку її гарячої фази. "Я не можу згадати жодної іншої теми, до якої чеська громадськість має такий тривалий інтерес", – каже аналітик Їржі Таборський щодо даних чеських соціологів за червень цього року, які опублікувало видання Seznam Zprávy.

"*Ми навіть спостерігаємо поступове зростання інтересу до України. Цікаво, що люди поступово уточнюють свою думку*", – додає він. Як приклад він вказав зміну ставлення чехів до військової допомоги. Значна частина чехів – 40 відсотків – і надалі виступає за скорочення військової допомоги Україні. Однак у останні місяці зростає частка чехів, яка вважає військову допомогу Києву недостатньою. Якщо в червні 2024 року в Чехії так вважали лише чотири відсотки людей, то цього року в середині року було вже 13 відсотків.

Таборський зазначає, що це радше особисте відчуття респондентів, незалежно від того, співчувають вони військовій допомозі Києва або ні. За його словами, мало хто має справжнє уявлення про чеську допомогу ще й тому, що значна кількість інформації не є публічною.

За зміною тенденції він бачить прихід уряду Андрея Бабіша (рух ANO). У передвиборчій кампанії він обіцяв припинити військову допомогу для оборони України. Зокрема, чеську ініціативу з боєприпасів новий уряд хотів повністю скасувати. Однак вона триває, хоч і без чеських грошей.

Кількість чехів, які вважають, що військова підтримка є занадто високою, різко знизилась після виборів. "*Раптом не стало уряду* [Петра Фіали – ред.], *який би щодня нагадував чехам про необхідність підтримки України. Однак розвиток після виборів і, ймовірно, також успіхи України на фронті, стали причиною росту частки людей, які вважають, що військова підтримка мала би бути більшою. В основному йдеться про прихильників коаліції SPOLU*", – резюмує Таборський. ■

27.7.26 | proukrainu.blesk.cz

ЧОМУ ІНТЕЛЕКТ НЕ ЗАХИЩАЄ ВІД МАНІПУЛЯЦІЙ

КОГНІТИВНИЙ ПАРАДОКС ЦИФРОВОЇ ДОБИ

Сучасна епоха демонструє вражаючий парадокс: маючи безпрецедентний доступ до інформації, людство стає дедалі вразливішим до маніпуляцій, дезінформації та алгоритмічного впливу. Якщо попередні покоління потерпали від дефіциту знань, то ми — від їхнього надлишку, що призводить до інформаційного перевантаження та когнітивного виснаження.

Еволюційно наш мозок не був пристосований до світу цифрових алгоритмів; він зберігає механізми, ефективні для первісних спільнот, але дефектні в умовах сучасної "економіки уваги". Найбільша небезпека полягає в ілюзії раціональності: високий інтелект часто не захищає від помилок, а лише допомагає вправніше виправдовувати власні упередження. Чому ж доступ до знань не зробив нас раціональнішими? Відповідь криється у метакогніції — здатності "думати про мислення", здійснюючи моніторинг та контроль власних пізнавальних процесів. Метакогніція постає як "когнітивний імунітет" та фундаментальна навичка майбутнього, стаючи такою ж основою грамотності XXI століття, як колись читання та логіка.

Людський мозок створений не для цифрового світу

Сучасний когнітивний парадокс полягає в тому, що наш біологічний "апарат" — мозок — еволюційно формувався для виживання в малих групах мисливців-збирачів, де кількість соціальних контактів за все життя часто не перевищувала тисячі осіб. Сьогодні ж мешканець мегаполіса зустрічає таку кількість людей за пів години прогулянки, що створює колосальне навантаження на систему уваги, яка просто не проєктувалася для таких масштабів. Наша увага є ресурсом із суворо обмеженою місткістю — ми здатні фокусуватися одночасно лише на 4–5 об'єктах. Щоб економити енергію, мозок використовує евристики — спрощені правила мислення, які мозок застосовує для швидкого прийняття рішень та обробки складної інформації без залучення глибокого логічного аналізу, які були ефективними для швидких рішень у дикій природі, але стають джерелом "когнітивних ілюзій" в умовах інформаційного перевантаження.

Найбільша вразливість сучасної людини полягає в ілюзії власної раціональності. Ми демонструємо вражаючу надмірну впевненість (overconfidence) у власних спогадах та судженнях, навіть якщо вони є хибними. Психологічні дослідження описують "ілюзію інтроспекції": людина схильна вважати, що повністю контролює свої пізнавальні процеси, хоча насправді часто лише вигадує раціональні пояснення для рішень, прийнятих під впливом неусвідомлених імпульсів.

Саме ці біологічні "люки" використовують алгоритми "капіталізму стеження". Вони перетворюють нашу поведінку, емоції та навіть час перебування на сторінці у "поведінковий надлишок", який стає сировиною для прогнозів та продажів (маніпуляцій). Через механізми підштовхування (nudging) та стадного інстинкту "гердингу" (анг. herd - стадо) цифрові платформи здатні модифікувати нашу поведінку в обхід усвідомлення, фактично тренуючи нас як піддослідних тварин у гігантській лабораторії. Оскільки людина схильна довіряти будь-якій думці, що виникла в її голові, маніпулятивні технології успішно підміняють автономні судження автоматичними реакціями на емоційні тригери. Таким чином, еволюційна непідготовленість мозку до світу алгоритмів робить нас вкрай вразливими до дезінформації та зовнішнього контролю.

Коли інформації занадто багато: ера когнітивного виснаження

Сучасна епоха демонструє історичний парадокс: кожна попередня генерація людства страждала від дефіциту знань, тоді як наша — від їхнього критичного надлишку. Щосекунди наші органи чуття передають мозку приблизно 11 мільйонів біт інформації, що можна порівняти з гігантським оптоволоконним кабелем, підключеним безпосередньо до свідомості. Лише за один місяць 2012 року було вироблено 5 ексабайтів нових даних — це у 50 000 разів більше, ніж кількість слів у всій Бібліотеці Конгресу США. Як наслідок, сучасна людина потерпає не від нестачі інформації, а від інформаційного перевантаження та гострої нестачі когнітивних ресурсів для її обробки.

У цьому новому ландшафті увага перетворилася на найцінніший ресурс. Оскільки її місткість суворо обмежена, ми змушені постійно "витрачати" її на один об'єкт, автоматично забираючи в іншого. "Торговці увагою" (attention merchants) навчилися монетизувати наші "проміжні моменти" — часи нудьги чи очікування в чергах, коли мозок найменш захищений і шукає стимулів. Головна небезпека полягає в тому, що цифрові платформи експлуатують насамперед короткочасну увагу, яка є миттєвою та мимовільною, пригнічуючи здатність до стійкої, глибокої уваги, від якої залежить якість нашого мислення.

Механізми "капіталізму стеження" поглиблюють цю кризу через створення "тіньового тексту". Поки ми читаємо публічну стрічку новин, алгоритми паралельно пишуть другий, прихований текст про нас, збираючи "поведінковий надлишок" для майбутніх прогнозів. Алгоритмічні стрічки не просто ретранслюють контент, вони агресивно формують нашу реальність, часто віддаючи перевагу сенсаційності та емоційній напрузі, оскільки це максимізує залученість. Це створює "ехо-камери", які замикають користувача в обмеженому всесвіті власних уподобань, позбавляючи його можливості бачити альтернативні погляди.

> **Сучасна людина потерпає не від нестачі інформації, а від інформаційного перевантаження та гострої нестачі когнітивних ресурсів для її обробки**

Ще однією невидимою загрозою є емоційне зараження. Експеримент Крамера, Ґіллорі та Генкока, опублікований 2014 року в PNAS, показав, що емоційне забарвлення стрічки Facebook може впливати на тон дописів користувачів навіть без їхнього усвідомлення. Постійна цифрова багатозадачність підтримує стан напруження та привчає мозок до безперервного очікування нових стимулів. У невеликому експерименті психолога Ґленна Вілсона для Hewlett-Packard електронні листи й дзвінки під час виконання завдань тимчасово знизили середній результат IQ-тесту приблизно на 10 пунктів. У світі доступних знань ключовою цінністю стає не сам доступ до інформації, а здатність її фільтрувати й захищати власну когнітивну автономію від алгоритмічного шуму.

Як нас переконують, не переконуючи: механізми алгоритмічного впливу

У сучасну епоху природа переконання зазнала фундаментальної трансформації: від спроб змінити думку через логічну аргументацію технології перейшли до прямої модифікації поведінки в обхід свідомості. Ця нова форма влади, яку дослідники називають "інструменталізмом", прагне не до ідеологічного навернення, а до "гарантованих результатів" у вигляді наших дій, кліків та покупок.

Центральним інструментом цього впливу є механізми підштовхування (nudging) та гердингу (herding). Алгоритми стрічок новин діють як "архітектори вибору", які непомітно налаштовують наше середовище так, щоб певна реакція стала найбільш імовірною. Вони експлуатують нашу еволюційну вразливість до емоційних тригерів, насамперед

страху та обурення, оскільки ці стани активують "систему пильності" мозку, що миттєво захоплює увагу. Як наслідок, інформаційні операції сьогодні працюють не з фактами, а з автоматичними реакціями, перетворюючи вольовий вибір на зумовлену відповідь на стимул.

Важливу роль відіграє "зброєзація" (weaponization) інформації через створення "ехо-камер". Алгоритми "капіталізму стеження" аналізують наш "поведінковий надлишок" — кожен лайк, час затримки погляду на фото чи особливості синтаксису — для створення "тіньового тексту", що описує нас краще, ніж ми знаємо себе самі. На основі цих даних створюються "продукти прогнозування", які дозволяють маніпулювати реальністю користувача, замикаючи його в бульбашці власних упереджень.

> **Ми впевнені у своїй здатності до незалежного мислення, хоча насправді часто лише вибираємо між штучно сформованими альтернативами.**

Ефект підсилюється через когнітивні ілюзії, зокрема ілюзію інтроспекції: ми впевнені у своїй здатності до незалежного мислення, хоча насправді часто лише вибираємо між штучно сформованими альтернативами. Повторення тез через бот-мережі та генеративний ШІ створює ілюзію соціального підтвердження, змушуючи мозок сприймати популярну думку як істинну. У цьому ландшафті істина стає вторинною щодо "метрик залученості", а радикальна байдужість платформ до змісту контенту відкриває безмежне поле для дезінформації та "інформаційної війни". Таким чином, сучасне переконання — це не перемога в дискусії, а автоматизація самої людини.

Чому інтелект не захищає від маніпуляцій

Поширеною ілюзією є переконання, що високий рівень інтелекту, освіченість чи розвинене аналітичне мислення є надійним щитом проти маніпуляцій та дезінформації. Проте результати когнітивної психології демонструють вражаючий парадокс: розумні люди помиляються не менш часто, але вони значно вправніше вміють пояснювати та виправдовувати власні помилки. Високий інтелект часто стає інструментом для обслуговування внутрішніх упереджень, а не для пошуку об'єктивної істини.

Фундаментальною перешкодою на шляху до раціональності є надмірна впевненість (overconfidence). Когнітивні дослідження наводять безліч доказів того, що людська пам'ять є вкрай ненадійною, проте ми схильні демонструвати приголомшливу віру у власні спогади, навіть якщо вони є цілком хибними. Ми часто не просто помиляємося, а "не знаємо, що помиляємося", наполегливо ігноруючи власну неточність. Це підкріплюється ефектом Даннінга—Крюґера, згідно з яким брак компетентності заважає людині усвідомити власну обмеженість, створюючи ілюзію повної поінформованості.

Центральну роль у вразливості інтелектуалів відіграє мотивоване міркування (motivated reasoning). Людська психіка влаштована так, що ми автоматично довіряємо думкам, які виникають у нашій голові: "*якщо я так думаю — значить, це моя думка і вона правильна*". Замість неупередженого аналізу, мозок підсвідомо шукає лише ті факти, що відповідають його картині світу (confirmation bias), ігноруючи суперечливі докази. Розумні люди завдяки своїм здібностям вибудовують набагато складніші логічні конструкції для захисту своїх хибних поглядів. Це призводить до явища стійкості переконань (belief perseverance): ми продовжуємо вірити у власні теорії навіть після того, як докази, на яких вони базувалися, були повністю спростовані.

Ситуація ускладнюється "ілюзією інтроспекції": ми щиро віримо, що маємо прямий доступ до механізмів власного мислення, хоча насправді самопізнання часто є лише "конфабуляцією" — вигадуванням раціональних пояснень для рішень, що були прийняті підсвідомо або під впливом зовнішніх стимулів. Ми значно краще помічаємо когнітивні помилки в інших, ніж у самих собі. Крім того, умови інформаційного перевантаження критично виснажують наші ресурси, що призводить до зростання кількості помилок у судженнях навіть серед найбільш підготовлених осіб.

Отже, інтелект без навичок метакогніції — здатності критично спостерігати за власним процесом мислення — перетворюється на пастку самообману. Без когнітивного імунітету розум лише допомагає людині комфортніше почуватися у полоні власних ілюзій, не даючи змоги вчасно поставити собі запитання: "*Чому я зараз думаю саме так?*"

Метакогніція: інтелект, який спостерігає за інтелектом

Метакогніція постає як критична відповідь на виклики сучасної епохи: це не просто обсяг знань, а унікальна здатність розуму виходити за власні межі для аналізу та корекції мисленнєвих операцій. Наукове осмислення цього феномену почалося в 1970-х роках завдяки працям психолога Джона Флавелла, якого вважають "батьком" цієї галузі. Він визначив метакогніцію як "мислення про мислення" — усвідомлення, моніторинг та управління власними пізнавальними процесами.

Фундаментальна архітектура метакогніції базується на моделі Нельсона та Наренса, яка розділяє психічну діяльність на два взаємопов'язані рівні: об'єктний рівень та мета-рівень. На об'єктному рівні відбуваються безпосередні пізнавальні функції: сприйняття сенсорних сигналів, запам'ятовування та прийняття рішень. Мета-рівень виконує роль "внутрішнього спостерігача": він отримує дані про стан процесів нижчого порядку (моніторинг) та здійснює зворотну регуляцію, адаптуючи поведінку на основі отриманих результатів (контроль). Таким чином, метакогніція — це інтелектуальний контур, який забезпечує якість мислення через постійну перевірку його точності.

> **Без когнітивного імунітету розум лише допомагає людині комфортніше почуватися у полоні власних ілюзій**

Наукова література виділяє дві основні складові цієї здатності, де різниця подібна до теорії та практики:

Метакогнітивні знання (Knowledge of Cognition) — декларативна база даних про роботу свідомості. Вони охоплюють три типи змінних: особистісні (розуміння своїх когнітивних меж, наприклад: "*я краще запам'ятовую інформацію візуально*"), завдання (усвідомлення вимог конкретної інтелектуальної праці) та стратегічні (знання методів, що полегшують навчання, як-от критична перевірка джерел або мнемотехніки).

Метакогнітивне регулювання або контроль (Regulation of Cognition) — процедурний аспект управління мисленням. Воно включає планування (вибір стратегій до початку завдання), моніторинг (перевірка розуміння під час виконання) та оцінювання результатів і ефективності обраного шляху. Цікаво, що мета-знання з'являються у дитини вже близько 5 років, тоді як складніший контроль — лише у 8-річному віці.

Центральним елементом системи є метакогнітивні переживання — свідомі інтелектуальні або афективні відчуття, що виникають під час пізнавальної діяльності. Це можуть бути відчуття близькості до розв'язання задачі ("вертіння на кінчику язика") або раптове усвідомлення помилковості власного судження. Саме ці сигнали змушують нас вчасно зупинитися і змінити стратегію. У світі алгоритмічних маніпуляцій метакогніція стає найвищою формою автономії, дозволяючи розуму бути не просто обчислювальною машиною, а активним архітектором власного пізнання.

Метакогніція як когнітивний імунітет

У світі, де алгоритми "капіталізму стеження" навчилися експлуатувати біологічні вразливості людського мозку, метакогніція перестає бути лише академічним терміном і перетворюється на "когнітивний імунітет". Це внутрішній захисний контур, який дозволяє індивіду зберігати автономію в умовах масованого інформаційного та емоційного тиску. Якщо інтелект — це потужність когнітивного "двигуна", то метакогніція — це система навігації, яка забезпечує якість мислення через постійний моніторинг його точності.

Першою лінією цього захисту є оцінка власної впевненості (калібрування). Людська пам'ять і судження є вкрай ненадійними, проте ми демонструємо приголомшливу "надмірну впевненість" (overconfidence), вперто наполягаючи на істинності навіть хибних спогадів. Метакогнітивна чутливість — здатність розуму розрізняти власні успішні та помилкові рішення — стає фундаментом для критичного сприйняття будь-якого вхідного сигналу. Коли людина усвідомлює межі своєї компетентності, вона стає менш вразливою до ефекту Даннінга—Крюґера та маніпулятивної риторики, що базується на спрощеннях.

Другим компонентом імунітету є розпізнавання емоційної маніпуляції. Сучасні інформаційні кампанії працюють не через факти, а через активацію "системи пильності", провокуючи страх або обурення для формування автоматичних реакцій. Метакогніція дозволяє здійснити "зсув перспективи" (repercеiving), де власні емоції перестають бути суб'єктивною істиною і стають "об'єктами" для спостереження. Це дає змогу вчасно зупинитися і усвідомити: "*те, що я зараз відчуваю — це лише ментальний феномен, активований ззовні, а не обов'язково правда*".

Третій аспект — логічна перевірка та оновлення переконань. Метакогнітивний контроль змушує здійснювати "контроль якості" мислення: перевіряти джерела, аналізувати правдоподібність аргументів та шукати альтернативні пояснення. Найважливішою ознакою когнітивного імунітету є інтелектуальна гнучкість — здатність відокремлювати факти від їхніх інтерпретацій і змінювати свою позицію після появи нових доказів.

Таким чином, метакогніція повертає людині суб'єктність у цифровій екосистемі. Вона перетворює нас із пасивних об'єктів "гердингу", чия поведінка зумовлена алгоритмами, на активних архітекторів власного пізнавального процесу. Здатність регулярно ставити собі запитання "*Чому я зараз думаю саме так?*" стає головною зброєю в боротьбі за збереження людської ідентичності.

Як розвивати метакогніцію: від пасивного споживання до активного пізнання

Розвиток метакогніції не зводиться до набору "лайфхаків", а є процесом системного тренування мозку для переходу від автоматичних реакцій до усвідомленого управління мисленням. Оскільки метакогнітивні навички можна тренувати, вони

стають основою інтелектуальної автономії в цифрову епоху. Практика розвитку метакогніції базується на декількох фундаментальних принципах.

Перший принцип — зовнішня фіксація та моніторинг. Людська пам'ять схильна до ілюзій і самообману, тому важливо "екстерналізувати" мисленнєві процеси. Ефективним інструментом є журнал прогнозів, де людина фіксує свої очікування щодо результатів подій та рівень впевненості в них. Це дозволяє боротися з надмірною впевненістю (overconfidence) та краще калібрувати власні судження на основі реальних даних, а не постфактум-виправдань. Паралельно варто вести журнал когнітивних помилок, аналізуючи ситуації, де спрацювали упередження, як-от confirmation bias (пошук лише тих фактів, що підтверджують власну думку).

Другий принцип — інтелектуальна провокація. Щоб подолати стійкість переконань (belief perseverance), необхідно регулярно практикувати вправу: "Які конкретні докази змусили б мене змінити думку?",. Якщо людина не може уявити таких доказів, її позиція є догматичною, а не раціональною. Сюди ж відноситься читання джерел із протилежною позицією та навмисний вихід із власної "ехо-камери", створеної алгоритмами соціальних мереж.

Третій принцип — когнітивна гігієна та глибина. У світі швидких кліків метакогніція потребує уповільнення. Повільне читання складних текстів активує центральну виконавчу мережу мозку, спрямовуючи інформацію до гіпокампа для глибокого кодування, тоді як багатозадачність змушує мозок працювати на рівні поверхневих стимулів. Перевірка першоджерел стає критичною навичкою для розрізнення фактів та їхніх маніпулятивних інтерпретацій.

Найвищим проявом метакогнітивного контролю є здатність у момент прийняття рішення зупинитися і запитати себе: "*Чому я зараз думаю саме так?*". Це дозволяє активувати "мета-рівень" спостереження, відокремити нав'язані алгоритмами емоційні тригери від власної логічної аргументації та повернути собі роль автора власного життя.

Освіта майбутнього: від накопичення знань до управління мисленням

Сучасна освітня модель, що історично фокусувалася на подоланні дефіциту інформації, нині стикається з фундаментальним викликом. Протягом десятиліть школи навчали математики, мов та історії як набору фактів, які учень мав "складувати" у пам'яті. Проте в епоху, коли будь-який факт доступний через ШІ за лічені секунди, функція накопичення знань втрачає свою монополію на цінність. Сьогодні пріоритетом стає не обсяг пам'яті, а здатність оперувати даними в умовах інформаційного хаосу. У цьому контексті метакогніція постає як окрема освітня компетентність XXI століття, така ж фундаментальна, якими у XIX–XX століттях були загальна грамотність та математична компетентність.

Наукові дані підтверджують, що метакогнітивні навички є ключовим предиктором академічного успіху, часто випереджаючи за значущістю рівень загального інтелекту. Учні з розвиненою здатністю до "мислення про мислення" навчаються ефективніше, оскільки вони вміють оцінювати вимоги завдання, обирати адекватні стратегії та здійснювати гнучкий моніторинг свого прогресу. Оскільки ці навички не є вродженими, а можуть бути предметом системного навчання, їхнє впровадження в освітній процес є не лише бажаним, а й необхідним для забезпечення інтелектуальної автономії особистості.

Освітні стратегії майбутнього повинні враховувати вікову динаміку розвитку мозку: метакогнітивні знання зазвичай з'являються у віці близько 5 років, а складніші механізми регуляції — у 8 років. Школа має перетворитися на середовище, де головною метою є "навчити вчитися", що передбачає перехід від пасивного споживання контенту до активної рефлексії над власним пізнавальним процесом. Це включає вміння усвідомлювати межі своєї компетентності, розпізнавати когнітивні помилки та долати "ілюзію знання".

Поза межами навчального класу метакогнітивна освіта виконує роль захисного механізму в соціальному та цифровому просторі. Здатність аналізувати власні мисленнєві реакції дозволяє молодій людині критично оцінювати джерела інформації, розпізнавати маніпулятивні впливи та приймати зважені життєві рішення в умовах постійного алгоритмічного тиску. Таким чином, грамотність нової епохи — це здатність аналізувати не лише зовнішні тексти, а й внутрішні процеси їх осмислення. Головною навичкою майбутнього стане здатність зупинитися і поставити собі просте, але фундаментальне запитання: "*Чому я зараз думаю саме так?*" ■

Олег Баланда

Список використаних джерел:

Craig, K. et al. *Evaluating metacognitive self-reports: systematic reviews of the value of self-report surveys and the relationship between components of metacognition. Metacognition and Learning.* 2020.,

Fleur, D. S. et al. *Metacognition: ideas and insights from neuro- and educational sciences.* npj Science of Learning. 2021. Vol. 6, No. 13.,

Flavell, J. H. *Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry.* American Psychologist. 1979. Vol. 34, No. 10. pp. 906–911.

Fleming, S. M., & Dolan, R. J. *The neural basis of metacognitive ability.* Philosophical Transactions of the Royal Society B. 2012. Vol. 367. pp. 1338–1349.

Levitin, D. J. *The Organized Mind: Thinking Straight in the Age of Information Overload.* Dutton. 2014.

Norman, E. *Metacognition and Mindfulness: the Role of Fringe Consciousness.* Springer. 2016.,

Papaleontiou-Louca, E. *Metacognition.* In D. Phillips (Ed.), Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy. SAGE Publications. 2014. pp. 523–526.,

Strategic Impact. Academic quarterly acknowledged by CNAT-DCU. No. 1/2 "Carol I" National Defence University Publishing House. 2018.

Wu, T. *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads.* Alfred A. Knopf. 2016.

Zuboff, S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power.* PublicAffairs. 2019.

Українці змінюють свою країну. Novinky.cz тим часом транслюють голос Москви...

В країні, яка п'ятий рік живе в умовах повномасштабної війни, люди знову і знову виходять на вулиці. На ті самі вулиці, над якими літають російські ракети й б'ють по цивільних об'єктах. Зранку вони йдуть на роботу, а ввечері збираються на майданах із картонними плакатами. Не один вечір. Не символічно на дві години, а день за днем. Доти, поки їхній голос не починає реально змінювати рішення тих, хто керує країною.

І він їх справді змінює.

Це один із найсильніших сучасних прикладів дієвого громадянського суспільства в Європі. Українці нагадують політикам просту річ: у демократії влада належить громадянам, а ті, хто керує країною, мають перед ними звітувати.

А яку картину бачить чеський читач — зокрема на **Novinky.cz**, найвідвідуванішому новинному сайті Чехії?

Ресурс публікує одну за одною новини з повідомлень російських інформаційних аґенцій: RIA Novosti, контент якого заборонено поширювати в ЄС через російську пропаганду, та TASS.

22 липня — лише один показовий зріз. Упродовж кількох годин один редактор публікує повідомлення про зустріч очільника МЗС РФ Лаврова — TASS; оголошення в розшук нового українського головкома Драпатого — RIA Novosti, а слідом — територіальні вимоги Путіна.

Особливо показовий матеріал про Михайла Драпатого. Про його участь у війні з 2014 року — одна загальна фраза. Про те, що на Херсонщині він вивів з оточення 260 військових, — ані слова. Хоча саме цей епізод набагато більше говорить і про його лідерські здібності, і про ставлення до людського життя. Натомість цілий абзац віддано російському Слідчому комітету та його звинуваченням в "обстрілах житлових районів Донбасу" у 2017–2019 роках. Із тексту випадає головний причинно-наслідковий зв'язок, що Росія у 2014 році напала на Україну, окупувала частину Донбасу і їхнє важке озброєння та вогневі позиції неодноразово розташовувалися серед житлової забудови, що підкріплено сотнею свідчень незалежних спостерігачів та сателітними фотографіями. Перед чеським читачем зникає справжній агресор. А український військовий, який захищає свою землю, постає передусім як людина, яку Москва оголосила в розшук і звинуватила в "обстрілах Донбасу". Росія не є нейтральним спостерігачем цього конфлікту.

Коротка примітка, що джерелом матеріалів є пропагандистське медіа, нічого принципово не змінює. Дисклеймер – не чарівна гумка, яка стирає брехню держави-агресора, адже відомо, що більшість людей не читають далі заголовків.

Цей контент розбавлений повідомленнями про температуру в Хорватії та новиною про те, що Орнелла Муті просить російське громадянство.

Фокус очевидний: Росія, її політики, вимоги та інтерпретації — від великої політики до світської хроніки.

Коли Москва щось заявляє, а чеське медіа перетворює це на окрему новину, російському інформаційному апарату вже не потрібно самому працювати з чеською аудиторією. **Чеське медіа Novinky робить це за нього. Питання: а чи з власної волі?**

Так і формується інформаційний порядок денний: що люди бачать, про що думають і з якої перспективи сприймають Україну. У цьому випадку — з перспективи держави, яка на неї напала. Адже плюралізм медій не означає необхідності поширювати повідомлення інформаційної машини диктатури, яка веде загарбницьку війну.

Тому питання просте: **чому кремлівський погляд отримує стільки простору саме тоді, коли українське суспільство навіть під час екзистенційної війни контролює владу, протестує й домагається реальних змін?** Чому заява RIA Novosti або TASS легко стає окремою чеською новиною, тоді як подія, яка показує справді виняткову якість демократичного суспільства, залишається фрагментованою на короткі повідомлення без пояснення її справжнього значення – а інколи взагалі без згадки?

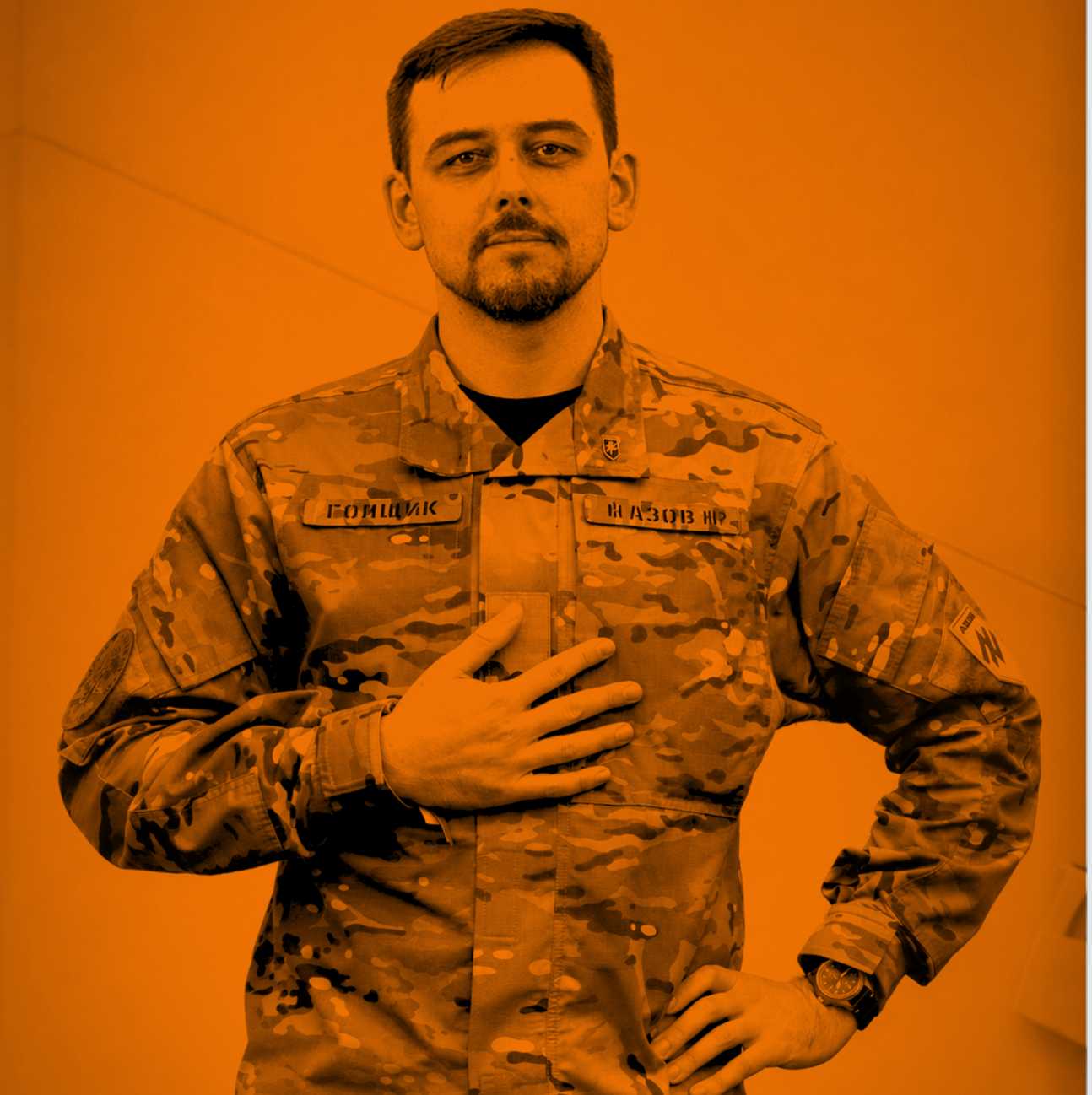
Чому чеському читачеві показують Україну очима Москви, замість того щоб показати справжню Україну? ■

Тетяна Баланда

Матеріал: Олег Баланда та Тетяна Баланда

Микита Пузь: Ідентичність формується власними діями

Празький дводенний хакатон став майданчиком для обговорення майбутнього європейської безпеки. Розробники, інженери та військові експерти в інтенсивному форматі спільно працювали над розв'язанням складних технологічних завдань і створенням нових продуктів.

Подія відбулась за участі українських військових, адже сьогодні Україна є визнаним світовим лідером у сфері оборонних інновацій. Наші розробки — від безпілотників до систем великої дальності — проходять перевірку не на полігонах, а в реальних бойових умовах. Одними з тих, хто формує цей унікальний досвід, є представники бригади "Азов".

У цій розмові з Микитою Пузем ми детально обговоримо проєкт 4308 — інноваційний бізнес-кластер і фреймворк, що через цивільні інструменти та соціальне підприємництво забезпечує потреби військових. Ми поговоримо про те, як українська військова експертиза стає цінним експортним ресурсом для країн НАТО та чому гнучкість наших розробок є ключем до сучасної системи колективної безпеки.

— Розкажіть про проєкт 4308, який ви презентували на хакатоні.

— 4308 — це новий проєкт, який ми запустили на початку цього року. Насамперед це не окрема компанія, а радше фреймворк, бізнес-кластер, що створює нові механізми забезпечення нашої бригади через цивільні інструменти.

У нас уже є фандрейзинговий підрозділ Azov One — благодійний фонд, який залучає кошти на закупівлю обладнання. Але ми розуміємо, що покладатися лише на благодійні внески — не найстійкіша модель. Саме тому виникла ідея 4308.

Сьогодні це кластер різних бізнесів, якими керують або наші давні друзі, яким ми повністю довіряємо, або ветерани бригади. Усі вони працюють за принципом social enterprise — соціального підприємництва. Частина прибутку таких бізнесів від початку закладена на підтримку бригади. Фактично ми створюємо власні джерела фінансування для забезпечення наших підрозділів.

Один із прикладів — бренд одягу 4308. Він одночасно виконує кілька функцій. З одного боку, це комерційний продукт, який приносить прибуток, частина якого спрямовується на потреби бригади. З іншого — це публічна маніфестація підтримки. Люди, які носять цей одяг, демонструють спільність цінностей із нами.

Під брендом 4308.TECH також працюють два хаби — у Києві та Львові. Це простори, де розташовані магазини мерчу, кав'ярні, майданчики для проведення заходів. Усі ці проєкти також розвивають люди, пов'язані з бригадою, зокрема ветерани.

Окремий напрям, до якого я особисто долучений, — надання української військової експертизи приватному оборонному сектору. Під брендом 4308 наші партнери створили консалтингову компанію, яка залучає наших ветеранів і чинних операторів до роботи як експертів. Вони оцінюють та випробовують продукцію українських і закордонних компаній, надаючи якісний, структурований зворотний зв'язок. Компанія працює з виробниками оборонної продукції на комерційній основі, а прибуток після покриття операційних витрат спрямовує на забезпечення підрозділів, представники яких долучаються до цієї роботи.

— Як виникла така комплексна ідея?

— Насправді вона сформувалася дуже органічно. Наші друзі шукали різні механізми підтримки бригади й розуміли, що просто створювати бізнес заради бізнесу немає сенсу. Кожен проєкт повинен нести додаткову цінність. Важливо уточнити, що це не бізнеси бригади, а незалежні ініціативи людей, які знайшли такі механізми й запустили їх за нашої підтримки.

Якщо говорити про бренд одягу, то він просуває концепцію Total Defense і формує цивільну спільноту навколо "Азову". Це не лише про продаж речей, а й про створення довгострокової культури підтримки.

Те саме стосується й оборонних технологій. Це і додаткове фінансування для забезпечення бригади, і можливість спрямовувати розвиток індустрії у правильному напрямі, допомагаючи створювати якісніші продукти для поля бою. Водночас це підсилює наших партнерів, адже вони отримують доступ до рішень, перевірених в реальних бойових умовах. Для нас це важлива місія.

Інтер'єр приміщення хабу 4308 у Києві.

— Які українські технологічні рішення здатні сформувати сучасну систему безпеки для країн-партнерів і НАТО?

— Передусім варто згадати розвиток безпілотних ударних і розвідувальних засобів середньої та великої дальності. Україна сьогодні, на мою думку, займає лідерські позиції у створенні високотехнологічних систем ураження на дистанціях понад 100 кілометрів. Саме цей напрям може стати одним із ключових експортних продуктів українського оборонно-промислового комплексу та допомогти союзникам у переозброєнні.

Другий напрям — антидронові системи, зокрема дрони-перехоплювачі. Але лише за умови, що вони відповідають сучасним умовам війни. В Україні такі рішення проходять перевірку безпосередньо в бойових умовах. Водночас наші партнери нерідко закуповують техніку з чудовими заявленими характеристиками, яка в реальних бойових умовах виявляється недостатньо ефективною. Саме тут український досвід є надзвичайно цінним.

Хорошим прикладом є спільні підприємства (joint ventures), які вже створюються між українськими та європейськими компаніями. Українські розробники пропонують перевірені рішення, а європейські партнери забезпечують виробничі можливості. У результаті виграють обидві сторони: Україна отримує можливість масштабувати виробництво, а країни-партнери — сучасні системи, адаптовані до реальних умов війни.

— Чи можемо говорити про проблеми, які заважають масштабуванню українських військових технологій для Європи?

— Так, таких проблем кілька.

Перша — кадровий дефіцит. Українському оборонно-промисловому комплексу бракує людей, насамперед інженерів. Це однаково відчувають і виробники, і армія.

Друга проблема — недостатня індустріальна база. Україна має величезну конкурентну перевагу в тому, що створює рішення, максимально релевантні реальним потребам фронту. Проте ми не маємо тієї багаторічної наукової та виробничої інфраструктури, яка існує, наприклад, у Німеччині: потужних технічних університетів, лабораторій, дослідницьких центрів, сталих програм підтримки інновацій. Багато розробок створюються завдяки приватним інвестиціям, що також обмежує темпи розвитку. Саме тому спільні підприємства з європейськими компаніями можуть стати важливою відповіддю на цей виклик.

Третя проблема — фрагментація галузі. Сьогодні в Україні працюють тисячі компаній, які виробляють продукцію для оборонної сфери. Часто вони розробляють дуже схожі рішення, але кожне має власні сильні сторони й недоліки.

Наприклад, мультикоптерні дрони виробляють сотні компаній. Було б значно ефективніше об'єднати накопичену експертизу, стандартизувати виробництво та зосередитися на створенні кількох справді найкращих моделей. Тоді замість сотень виробників, які випускають невеликі партії, можна було б мати кілька потужних компаній із масштабним виробництвом, єдиними стандартами якості, логістики та контролю. Саме так, на мою думку, має розвиватися українська оборонна індустрія.

— Після резонансної заяви генерального директора Rheinmetall Арміна Паппергера, який зневажливо назвав українських виробників дронів "домогосподарками з 3D-принтерами на кухні", виникла дискусія про те, чи не недооцінює європейський оборонно-промисловий комплекс українські інновації та досвід асиметричної війни. Як Ви думаєте, що заважає Європі імплементувати асиметричні безпекові рішення, якими Україна вже володіє?

— Справа не в окремих емоційних реакціях чи заявах. Проблема значно глибша. Історично військові структури та оборонно-промисловий комплекс були надзвичайно інертними системами. Це великі, складні організації, які повільно адаптуються до змін. На жаль, у більшості наших партнерів ця модель досі зберігається.

Водночас уже є позитивні сигнали: тривають реформи, з'являються спроби адаптуватися до нової реальності. Але, на мою думку, цей процес міг би відбуватися значно швидше.

Найкраще це видно на прикладі оборонних закупівель. У більшості країн НАТО стандартний цикл — це тендер і постачання через три-чотири роки. Для мирного часу це було нормально. Але сьогодні цикл військових інновацій виглядає зовсім інакше.

В Україні від появи нової ідеї до її успішного бойового застосування проходить приблизно чотири місяці. За таких темпів дуже важко планувати закупівлі на роки вперед. Наприклад, чи можемо ми сьогодні впевнено сказати, що через шість років нам будуть потрібні саме такі танки, які ми проєктуємо зараз? Не факт. Війна змінюється настільки швидко, що багато нинішніх уявлень можуть втратити актуальність.

> **Війна змінюється настільки швидко, що багато нинішніх уявлень можуть втратити актуальність.**

Саме тому головною проблемою я вважаю недостатню гнучкість системи закупівель. У багатьох країнах навіть створення експериментального підрозділу для випробування нових технологій або навчання роботі з FPV-дронами пов'язане зі значною бюрократією. Часто вона має об'єктивні причини, але водночас істотно уповільнює впровадження інновацій.

Система залишається надто великою й складною, щоб швидко реагувати на зміни. Проте, спілкуючись із представниками армій наших партнерів, я бачу, що поступові зміни все ж відбуваються, проте їхній темп залишається недостатнім.

— Якщо дивитися на перспективу найближчого десятиліття, якою ви бачите роль України в системі колективної безпеки Європи?

— Я не хотів би навішувати ярлики на кшталт "ключовий гравець" чи "стратегічний партнер". Натомість можу окреслити напрями, у яких, на мою думку, Україна має розвиватися в довгостроковій перспективі.

Перший — це виробництво та експорт високотехнологічних засобів середньої та великої дальності. Україна вже сьогодні має унікальні компетенції в цьому напрямку, і вони можуть стати важливим елементом переозброєння країн-партнерів.

Другий — це експорт української військової експертизи. Якщо уявити сценарій припинення або заморожування війни, на ринку праці з'явиться велика кількість людей із реальним бойовим досвідом. Це надзвичайно цінний ресурс. Важливо створити умови, щоб ця експертиза працювала і для українського, і для міжнародного оборонно-промислового сектору.

> **Одним із головних стратегічних напрямів має стати... поширення української військової експертизи.**

Йдеться не про експорт окремих виробів, а про експорт знань і практичного досвіду. Це можуть бути консалтингові компанії, аналітичні центри (think tanks), експертні програми, які допомагатимуть закордонним виробникам адаптувати свої рішення до сучасної війни та отримувати чесний, практичний зворотний зв'язок від людей, які безпосередньо воювали.

— Чи має Україна достатньо важелів, щоб забезпечити розвиток такого експорту військової експертизи?

— Не можу сказати, що маю достатню компетенцію, щоб однозначно відповісти на це запитання. Я лише хотів би, щоб саме такий сценарій став можливим.

Мені здається, що вирішальну роль тут відіграватимуть економічне відновлення країни та розвиток оборонної промисловості. Якщо активна фаза війни завершиться або буде заморожена, Україна отримає можливість перейти від розв'язання суто тактичних завдань до стратегічного планування.

Саме тоді одним із головних стратегічних напрямів має стати розвиток і міжнародне поширення української військової експертизи. Це той ресурс, який Україна вже має і який може стати її довгостроковою конкурентною перевагою.

— Як знайти баланс між відкритою співпрацею та захистом чутливої інформації?

— У сучасному світі приховувати інформацію стратегічного характеру стає дедалі складніше. З розвитком інтернету й глобального інформаційного простору тривале збереження таких переваг у секреті практично неможливе.

Тому я більше вірю в ефективність обміну досвідом і співпраці — як через спільні підприємства (joint ventures), так і через горизонтальні зв'язки між компаніями та військовими підрозділами. Безумовно, існує інформація, яка потребує захисту. Але треба розуміти, що жодна технологічна перевага не залишатиметься секретною надовго.

Хороший приклад — розвиток дронів-перехоплювачів для боротьби з розвідувальними безпілотниками. Після появи цієї тактики Україна кілька місяців мала суттєву перевагу. Однак із масштабуванням технології приховувати її стало неможливо. Противник почав адаптуватися, шукати способи протидії, а ми — відповідати новими рішеннями.

Саме так і працює сучасна війна: постійний цикл взаємної адаптації. Ми створюємо нове рішення, противник знаходить спосіб його нейтралізувати, після чого ми шукаємо наступне вдосконалення. На оперативному рівні інформацію, звісно, необхідно захищати. Не варто публічно розповідати про успішні тактики, поки вони ще дають перевагу. Але потрібно розуміти: рано чи пізно ця інформація все одно стане відомою.

Тому інноваційне мислення має бути безперервним. Щойно певне рішення почало ефективно пра-

цювати, потрібно вже думати про те, що робити після того, як противник знайде до нього протидію. Саме швидкий цикл інновацій дозволяє зберігати перевагу. Я б сказав, що це питання насамперед правильного мислення, а не спроб зберегти все в абсолютній таємниці.

— Чи існує ризик, що західні компанії отримають українські напрацювання й фактично використають їх у власних інтересах, залишивши Україну лише полігоном для випробувань?

— Так, це справді стратегічний виклик. Водночас співпраця залишається необхідною.

Український оборонно-промисловий комплекс сьогодні не зможе достатньо швидко масштабуватися без доступу до потужної європейської індустріальної бази. Саме в цьому й полягає головна перевага співпраці України та Європи.

На мою думку, це має бути модель win-win. Наскільки мені відомо, вже існують правові механізми, які дозволяють захищати права інтелектуальної власності та інтереси обох сторін.

Водночас важливо пам'ятати, що ми працюємо над спільними безпековими завданнями. Якщо європейські компанії зароблятимуть на державних контрактах, створюючи справді ефективні оборонні рішення, і водночас українські компанії також розвиватимуться та отримуватимуть прибуток, я не бачу в цьому жодної проблеми.

Здорова конкуренція — це завжди рушій розвитку. Вона стимулює інновації й не дозволяє галузі зупинитися. Головне, щоб результатом були реальні технології та рішення, а не красиві презентації без практичної цінності.

— Наш часопис багато пише про політику, культуру та питання ідентичності. Ми переконані, що ця війна відбувається насамперед за ідентичність. Як ви оцінюєте процеси формування сучасної української національної ідентичності?

— Я вважаю, що за останні роки українська нація вже заслужила свою репутацію власними діями. Ми сформували достатньо міцну основу сучасної української ідентичності. Далі головне — підтримувати цей процес.

Водночас я не вважаю правильним нав'язувати цю ідентичність людям, які ще не готові її прийняти. У довгостроковій перспективі Україну рухатимуть уперед саме пасіонарні люди — ті, хто щиро поділяє ці цінності або відкрив їх для себе під час війни. Саме вони формуватимуть майбутнє країни.

> **Інноваційне мислення має бути безперервним.**

Це органічний процес. Для тих, хто готовий підтримувати Україну й працювати заради її розвитку, внутрішня мотивація вже сформувалася. Звичайно, держава може створювати сприятливе середовище для розвитку такої спільноти, але вирішальним усе одно залишається особисте усвідомлення. Якщо воно вже є — людина працюватиме на розвиток країни. Якщо ж його немає, штучно сформувати його навряд чи можливо. ■

Редакторка часопису «Пороги» Тетяна Баланда з представниками бригади «Азов» на міжнародному хакатоні оборонних технологій у Празі.

"Криця в оксамиті": легенда Ольги Басараб

Ніч із 12 на 13 лютого 1924 року стала однією з визначальних дат в історії українського визвольного руху XX століття. У львівській поліційній в'язниці на вулиці Яховича обірвалося життя Ольги Басараб — високоосвіченої української дипломатки, державної та громадської діячки, яка належала до найпомітніших жінок свого покоління. Її ім'я стало символом для цілого покоління борців за незалежність, але сьогодні залишається недостатньо відомим навіть в Україні. Її загибель вийшла далеко за межі особистої трагедії. Вона оголила не лише відсутність реальних гарантій політичних і національних прав українців, а й системне приниження їхньої людської гідності та фактичну незахищеність перед свавіллям державного апарату. Смерть Ольги Басараб посилила суспільне переконання, що польська держава не готова забезпечити українцям ані рівноправності, ані справедливого правового захисту, і стала одним із чинників подальшої радикалізації визвольного руху.

Постать Ольги Басараб заслуговує на значно помітніше місце в українській історичній пам'яті й національному пантеоні. Її часто описують як "крицю в оксамиті" — цей образ влучно передає рідкісне поєднання зовнішньої делікатності, європейської освіченості, внутрішньої дисципліни та здатності діяти рішуче навіть у смертельно небезпечних обставинах. Сьогодні, коли Україна знову захищає свою державність, свободу та право самостійно визначати власне майбутнє, Ольга Басараб постає перед нами не як застигле історичне погруддя регіонального значення із забутим контекстом, а як постать національного масштабу, здатна надихати долати страх і зберігати віру в перемогу навіть у, здавалося б, безвихідних обставинах. Повернення пам'яті про неї допомагає побачити тяглість української боротьби за державність і зрозуміти, яку ціну українці платили за право бути політичною нацією.Державниця та дипломатка з роду Левицьких

Ольга народилась 1889 року в родині греко-католицького священника на Рогатинщині. Вона змалку вбирала дух патріотизму, зростаючи на творах класиків української літератури, змалечку вникаючи у всю складність ситуації, в якій опинився український народ. Рано залишившись сиротою, Ольга наполегливо продовжила здобувати знання, які згодом стали її головною зброєю в діяльності на користь майбутньої української держави.

Її інтелектуальний гарт відбувався у кращих освітніх закладах свого часу: від суворої дисципліни німецької школи монахинь у Вайсвассері (нині Біла Вода, Чехія) до "Українського інституту для дівчат" у Перемишлі, який практикував патріотичне виховання. Професійну ж вершину Ольга здобула у Віденській торговій академії (Handelsakademie), ставши однією з перших галичанок, що присвятили себе вищим торговель-

Родина Левицьких. 1900-ті роки. Ольга друга дочка.

но-економічним наукам. Ця фаховість дозволила їй вільно почуватися в європейському середовищі та згодом стати "фаховою рахунковою силою" українського уряду в екзилі.

Дипломатична кар'єра Ольги Басараб охопила ключові центри української присутності в Європі того часу. На запрошення уряду УНР вона обійняла відповідальну посаду секретарки посольства у Фінляндії, де під керівництвом Миколи Залізняка працювала над зміцненням міжнародних позицій молодої держави. Згодом, у 1918–1923 роках, вона стала радницею та бухгалтером посольства ЗУНР у Відні. Це не була просто кабінетна робота: Ольга вела фінансові звіти уряду, перевіряла рахунки дипломатичних місій (зокрема вашингтонської) та була довіреною особою очільників визвольного руху. Сучасники згадували її як жінку незвичайної внутрішньої дисципліни, чий європейський такт та знання мов викликали глибоку повагу навіть у опонентів.

Цей період життя Ольги Басараб як державної діячки демонструє нам жінку, яка випередила свій час. Вона довела, що боротьба за українську державність потребує не лише жертовності, а й високого професіоналізму, інтелекту, здатності формулювати українські вимоги мовою права, дипломатії та вміння говорити зі світом мовою арґументів. Саме цей дипломатичний досвід, поєднаний із незламною волею, став тим фундаментом, на якому згодом постане її подвиг у лавах Української військової організації. Вона була дипломаткою, яка готувала ґрунт для майбутньої незалежності, обстоюючи як законну вимогу позбавленого власної державності народу право українців на власну державу, політичне самовизначення й міжнародне представництво.

Майстриня організації

Перша світова війна, яка принесла Ользі Басараб особисту катастрофу — втрату коханого чоловіка Дмитра, який загинув на Італійському фронті за кілька місяців після весілля, — стала водночас і часом її найвищого злету як організаторки та гуманітарної діячки. Замість того, щоб замкнутися у власному горі, Ольга спрямувала весь свій біль на служіння тим, хто потерпав від жахів війни ще більше. Її подвижництво у Відні, де вона опинилася в епіцентрі допомоги українським воякам та біженцям, зробило її справжнім "ангелом милосердя" для тисяч співвітчизників.

У жовтні 1914 року Ольга приєднується до "Українського жіночого комітету допомоги пораненим українським жовнірам" (Ukrainisches Damenhilfskomitee für Verwundete Soldaten) у Відні. Вона була не просто волонтеркою, а "душею" цієї інституції, днюючи і ночуючи в її домівці. Її праця виходила далеко за межі звичайної опіки: Ольга організувала в Комітеті читальню та бібліотеку, особисто підбираючи книги для поранених селян і робітників. Вона розуміла, що фізичне одужання неможливе без духовного гарту, тому впроваджувала для солдатів курси грамоти та "соціальних наук", щоб вони поверталися з війни не лише вільними від каліцтв, а й свідомими громадянами своєї нації. За цю невтомну благодійну працю у 1917 році Міжнародний Червоний Хрест нагородив її Срібною медаллю.

Коли Габсбурзька монархія розпалася, а вокзали Відня заповнили натовпи демобілізованих вояків, які не знали, як повернутися на розорену батьківщину, Ольга Басараб виявила неабиякий організаційний хист. Зимовими вечорами вона годинами перебувала на залізничних перонах, відшукуючи земляків серед хаосу, допомагаючи їм із харчами та документами.

Її організаторський талант розквітнув і в розбудові жіночого руху. У 1920 році Ольга стала співзасновницею та незмінною скарбничкою "Українського Жіночого Союзу" у Відні. Вона опікувалася дітьми бідних емігрантів, створювала для них освітні гуртки та дитячі вистави, зокрема знамениту постановку опери "Коза-Дереза". Ольга бачила свою роль і в підтримці національної культури: саме завдяки її зусиллям було організовано перші віденські концерти видатних піаністок Любки Колесси та Галі Левицької.

Проте найважливішим її внеском у міжнародну справу стала робота в українській секції "Міжнародної Ліги Миру і Свободи", біля витоків якої у Відні вона стояла разом із Надією Суровцовою та Харитою Кононенко. Це був невидимий, але надпотужний фронт культурної дипломатії, що виходив далеко за межі суто паперової роботи. Ольга була однією з тих, хто готував і розсилав світовій спільноті меморіали про штучно викликаний голод в Україні та брутальне нехтування правами людини на українських землях. Її зусиллями голос поневоленої нації звучав на міжнародних конгресах, а документи, що виходили з-під її пера, ставали свідченнями злочинів проти людства. Вона вміла поєднувати ніжність із непохитною рішучістю, коли йшлося про захист національної честі на світовій арені.

Повернувшись до Львова у 1923 році, Ольга Басараб одразу долучилася до роботи Головної управи "Союзу українок". Маючи професійний досвід у банківській сфері, вона впорядкувала фінансові справи організації, завдяки чому вдалося розширити мережу гуртків для дівчат-ремісниць і служниць. Окремою частиною її громадської діяльності була співпраця з "Пластом": для вертепних вистав "Пластової ялинки" вона власноруч виготовила серію ляльок. Басараб вирізнялася послідовністю, дисциплінованістю та увагою до практичних деталей. Вона вважала, що навіть рутинна й малопомітна організаційна робота має важливе значення для розвитку громадських інституцій і майбутньої української держави. Водночас уся ця діяльність, попри її широту й суспільну вагу, не була основним напрямом її роботи.

У лещатах окупації: контекст українсько-польського протистояння

Щоб зрозуміти, чому європейська інтелектуалка та дипломатка обрала смертельно небезпечний шлях підпільниці, необхідно осягнути глибоку політичну та соціальну кризу, в якій опинилися українські землі в 1920-х роках. Поразка Української революції 1917–1921 років і ліквідація Західноукраїнської Народної Республіки означали для українців Галичини втрату щойно здобутої державності.

Портрет Ольги Басараб. Aurora Photo Engraving, Toronto, Canada

Після українсько-польської війни регіон опинився під владою Другої Речі Посполитої — владою, яку українське суспільство сприймало як окупаційну, оскільки вона була встановлена всупереч українським прагненням до самовизначення.

Остаточним зламом ілюзій щодо можливості захистити українські права дипломатичним шляхом стало рішення Ради амбасадорів Великих держав від 14 березня 1923 року. Країни Антанти фактично віддали Східну Галичину Польщі, формально зобов'язавши її надати регіону автономію — яку Польща обіцяла у своєму законі від 26 вересня 1922 року, але так ніколи й не втілила в життя. Українці опинилися у становищі "бездержавної нації", дискримінованої на власній землі. Польський уряд упроваджував жорстку політику полонізації: ліквідовувалися українські школи, закривалися кафедри у Львівському університеті, а на українські землі масово заселяли польських військових осадників.

Як зазначає історик Володимир В'ятрович у своїх дослідженнях історії визвольного руху (зокрема в праці "Україна. Історія з грифом "Секретно"" та працях про витоки УВО й ОУН), міжвоєнне українсько-польське протистояння було не просто серією локальних конфліктів, а прямим продовженням війни за самовизначення української нації. В'ятрович наголошує, що після рішення 1923 року українське суспільство опинилося перед вибором: або асимілюватися чи змиритися зі статусом громадян "другого сорту", або створити якісно новий, безкомпромісний інструмент спротиву.

Саме ця безвихідь породила явище "добровольчого мілітаризму". Українська військова організація (УВО) під проводом Євгена Коновальця виникла не як терористичне угруповання, як її намагалася таврувати польська влада, а як природне продовження боротьби колишніх вояків Армії УНР та Української Галицької Армії (УГА), які не вважали її завершеною після військової поразки й перенесли в підпілля. Метою УВО було зберегти організаційну тяглість визвольного руху, підтримувати зв'язок між українськими середовищами в різних країнах і через акції прямої дії не дозволити, щоб "українське питання" та право українців на самовизначення зникли з міжнародного політичного порядку денного.

В умовах, коли легальна політика була суттєво обмежена, а мирні протести ігнорувалися, українська еліта — від колишніх старшин до високоосвічених жінок, таких як Ольга Басараб, — усвідомила: єдиним способом наблизити незалежність є поєднання суспільної праці з підпільною боротьбою. На цій межі й розгорталася діяльність Ольги, яка одночасно розбудовувала легальний "Союз українок" та вела невидиму розвідувальну роботу для УВО.

Невидимий фронт: розвідниця високого рангу

Перехід Ольги Басараб до підпільної діяльності не був випадковим поворотом у її житті. Після років праці саме у дипломатичних установах вона свідомо спрямувала свій фаховий досвід, міжна-

родні зв'язки та організаційні здібності на продовження боротьби за державність у нових політичних умовах. Високоосвічена інтелектуалка й дипломатка стала не просто учасницею, а однією з ключових постатей Української військової організації (УВО), чий невидимий фронт пролягав через кордони, військові штаби та конспіративні квартири.

Ольга Басараб обійняла в УВО роль, що вимагала рідкісного поєднання аналітичного розуму та крижаного спокою — роль розвідниці та зв'язкової між закордонним Проводом та крайовою структурою Галичини й Волині. Вона була довіреною особою самого полковника Євгена Коновальця, якого знала ще зі студентських часів, та полковника Андрія Мельника. Її завданням було налагодити мережу зв'язку, розірвану після від'їзду лідерів за кордон, і Ольга блискуче справлялася з цією місією, подорожуючи під виглядом "елегантної дами" по всій Галичині.

Робота розвідниці потребувала налагодженої логістики. Одним із таких вузлів стала "поштова скринька" у харчовій крамниці Таїсси Юріїв на вулиці Генінга у Львові. Саме сюди Ольга приносила конверти з документами та гроші, тут вона перехопила естафету у розвідувального референта УВО Осипа Думіна. Її діяльність була настільки професійною, що навіть найближче оточення не здогадувалося про її справжню роль. Її кузина Стефанія Савицька згадувала Ольгу як жінку "великої внутрішньої дисципліни", чия стримана поведінка та спокійна мова змушували оточуючих ставитися до неї з надзвичайною повагою. Навіть під час обшуку Ольга зберігала повний душевний спокій, що вражало поліцію.

> *Вмираю замучена, помстіть!*

Про масштаб та якість розвідувальної праці Ольги Басараб красномовно свідчить перелік документів, вилучених польською поліцією під час її арешту. Це був справжній арсенал таємної інформації: детальний опис усієї польської армії на 19 сторінках машинопису ("Ordre de Bataille"), плани військових казарм, витяги з таємних наказів 10-го полку саперів та 10-го полку артилерії, а також реферат "Volkskrieg" про тактику повстанської боротьби. Наявність таких матеріалів доводила польській владі, що вони мають справу не з аматорським гуртком, а з професійною організацією "з ширшим полем діяння, ніж шпигунство".

Ольга Басараб у підпіллі була втіленням концепції "нової української жінки" — безстрашної бойовички, яка замість порожніх декларацій пропонувала конкретну, фахову працю. Вона тримала в голові нитки зв'язку з Берліном, Прагою та Віднем, перевіряючи туди звіти, що лягали в основу стратегічних рішень визвольного руху. Її квартира на вулиці Виспянського, 34, де вона мешкала разом зі Стефанією Савицькою, стала місцем, де зберігалися державні таємниці, захована за звичайним образом Божої Матері. Ця невидима, щоденна праця вимагала щохвилинної готовності до смерті, і Ольга прийняла цей виклик як найвищу честь. Вона була "крицевим образом" воїна, який розумів: без сильної розвідки неможлива перемога на полі бою.

Подвиг мовчання: три дні на Голгофі

Суботній ранок 9 лютого 1924 року розпочався для Ольги Басараб буденно, але завершився початком власної Голгофи. У помешканні на вулиці Виспянського з'явилася польська поліція. Це не був цілеспрямований захід проти Ольги — влада шукала її кузину, подругу та співмешканку Стефанію, підозрювану у зв'язках із підпіллям. Проте цей випадок, відіграв свою фатальну роль: під час ревізії за образом Божої Матері було знайдено пакунок із розвідувальними матеріалами. Ольга, виявляючи надзвичайну присутність духу, одразу взяла всю відповідальність на себе, заявивши, що папери належать виключно їй, чим врятувала свою дорогу Стефанію.

Того ж дня її доставили до поліційної в'язниці на вулиці Яховича, у похмуру камеру №7 на другому поверсі. Поляки інкримінували їй шпигунство на користь Німеччини. Слідство очолив начальник відділу безпеки львівської поліції комісар Леон Кайдан — постать, яку сучасники описували як "люмброзівський тип садиста". Кайдану потрібні були не просто зізнання, а імена, контакти та структура УВО. Проте він натрапив на "крицю в оксамиті", яка на всі звинувачення відповідала крижаним спокоєм. Перший протокол допиту був гранично коротким: "Я відмовляюся від будь-яких зізнань", підпис — Ольга Басараб.

Протягом трьох діб, із 9 до 12 лютого, Ольгу Басараб неодноразово допитували.

Три доби, з 9 до 12 лютого, стали для Ольги безперервним ланцюгом винятково жорстоких катувань, у яких крайня фізична брутальність поєднувалася із застосуванням технічних засобів. За свідченнями в'язнів, матеріалами тогочасної преси та результатами огляду тіла, під час допитів через її тіло пропускали розряди електричного струму, пальці рук і ніг туго обмотували та перетискали колючим дротом, а під нігті заганяли голки. Метою катувань було змусити її назвати учасників підпілля, передати контакти та розкрити структуру УВО.

Коли Ольга непритомніла від болю, її відливали холодною водою і знову тягнули на допит. Свідки в сусідніх камерах чули нелюдські крики та звуки ударів, а в'язні-побратими згадували, як після "бесіди" з Кайданом Ольгу, загорнуту в мокрі простирадла, щоб приховати набряки, затягували назад до камери.

Навіть у ці моменти найвищого страждання її воля залишалася непохитною. На провокативні запитання про соратників вона відповідала: "Я нікого не знаю... Чи можу я стягати підозріння на невинних людей?". Коли Кайдан намагався грати на її почуттях, Ольга кидала йому в обличчя слова про право українського народу на власну землю та неминучість розплати за окупацію.

У ніч з 12 на 13 лютого 1924 року серце героїні зупинилося. Польська влада, намагаючись приховати злочин, вигадала версію про самогубство через повішення на віконних ґратах за допомогою рушника. Тіло таємно поховали під чужим іменем Юлії Баравської на Янівському цвинтарі. Проте істину не вдалося сховати за тюремними мурами. Пізніша ексгумація, проведена українськими лікарями Мар'яном Панчишиним та Іваном Дмитрюком, виявила страшну картину: все тіло Ольги було вкрите синьо-червоними смугами та кривавими ранами від залізної пряжки поліційного паса, а на шиї не було жодних ознак характерних для повішення.

За свідченнями, які згодом увійшли до української історичної пам'яті, наступні в'язні знайшли на стіні камери №7 вишкрябаний напис: "Вмираю замучена, помстіть! О. Б.". І хоч ці слова не мають документального підтвердження, сам переказ про них став важливою частиною пам'яті про Басараб і закликом до боротьби проти польської окупації українських земель. Ольга пішла з життя непереможеною, не видавши жодної таємниці УВО, не зрадивши жодного імені. Вона свідомо обрала смерть замість ганьби, перетворивши свою одиночну камеру на вівтар незалежності, а три дні катувань — на вічний символ незламності українського духу.

Загибель Ольги як новий етап протистояння

Вбивство Ольги Басараб стало тією межею, за якою закінчилися ілюзії та розпочалася велика трагедія двох народів. Похорон героїні 26 лютого 1924 року, попри всі намагання влади залякати львів'ян, перетворився на грандіозну 10-тисячну маніфестацію. Над Янівським цвинтарем панувала важка, промовиста тиша, яку розірвав лише спів "Вічної пам'яті" та стрілецької пісні "Видиш, брате мій", що згуртувала тисячі людей у єдиному пориві гніву та скорботи. Це був перший масовий "плебісцит" українців проти польської окупації.

Цинізм польської влади, яка спочатку намагалася видати закатовану жінку за "бездомну волоцюгу Юлію Баравську", а згодом — за самогубцю, лише підлив оливи у вогонь. Міжнародний резонанс був нищівним для репутації "демократичної" Польщі: протести лунали у британському парламенті, Лізі Націй у Женеві та на міжнародних жіночих конгресах. Депутат Сейму Сергій Хруцький прямо звинуватив владу у середньовічному садизмі, заявивши, що жодна державна доцільність не може виправдати катування жінки.

Проте замість каяття і розслідування, Польща обрала шлях подальшої репресивної ескалації. Вбивство Ольги стало точкою неповернення, яка радикалізувала українську молодь. На прикладі її подвигу виросло ціле покоління "басарабівців" — безкомпромісних борців, які згодом сформували кадровий кістяк ОУН та УПА. Небажання польської держави визнати право українців на власну землю та гідність заклало підвалини для майбутніх катастроф: жорстокої "пацифікації" 1930 року, політики полонізації шкіл та культурного гноблення.

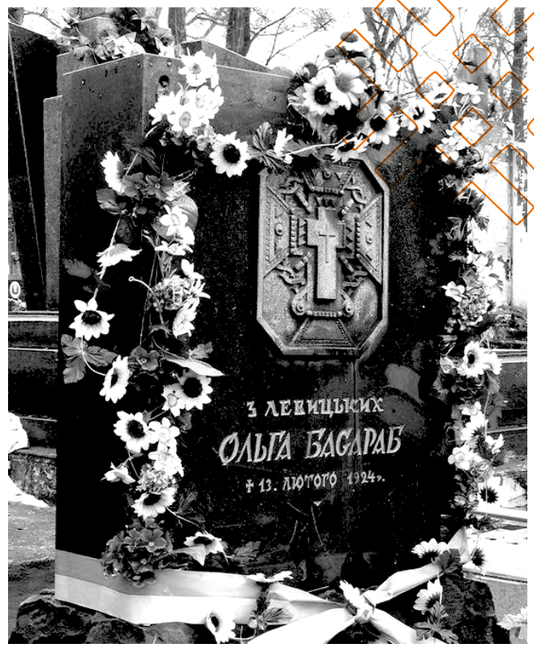
Цей ланцюг насильства, одним із ранніх символів якого стала камера №7, у наступні десятиліття дедалі більше поглиблював недовіру й політичну радикалізацію, отруюючи українсько-польські відносини. Він зміцнював переконання значної частини українців, що їхні права неможливо захистити в межах чинного порядку, і зрештою став одним із чинників трагедії 1940-х років — польсько-українського цивільного конфлікту та жорстокої операції "Вісла". Ольга Басараб своєю смертю засвідчила: окупаційний режим, що тримається на штиках і тортурах, ніколи не зможе стати фундаментом для миру. Її незламність стала символом того, що українці не змиряться з роллю поневоленого народу, а кожен прояв державного насильства лише посилюватиме спротив. Подвиг Ольги виявився сильнішим за державну машину гноблення, ставши дороговказом на шляху до незалежності.

Немеркнучий подвиг

Життя Ольги Басараб дозволяє побачити український визвольний рух значно ширше, ніж лише крізь збройну боротьбу. У її біографії поєдналися дипломатія, міжнародне представництво, гуманітарна допомога, жіноча самоорганізація, фінансова й адміністративна праця та діяльність у підпіллі. Усі ці напрями були для неї різними формами служіння одній меті — відновленню української державності. Вона належала до покоління, яке після військової поразки й втрати власних державних інституцій не визнало боротьбу завершеною та продовжувало її доступними засобами — професійною працею, громадською організацією, дипломатією і спротивом.

Її загибель стала не лише особистою трагедією, а й свідченням того, до яких наслідків призводить політичний лад, що відмовляє цілому народові в рівності, людській гідності та праві на самовизначення. Ольга Басараб не була лише жертвою репресивної системи: вона свідомо взяла на себе відповідальність за власний вибір і не видала своїх соратників навіть під тортурами. Саме тому повернення її імені до української та європейської історичної пам'яті є не лише вшануванням окремої героїні. Воно допомагає відновити повнішу картину тривалої боротьби України за державність, політичну суб'єктність і право українців бути рівними серед інших європейських народів. ■

Пороги

Польща звернула не в той бік

Текст: ОЛЕКСАНДР ЗІНЧЕНКО

Років 14 тому я вертався з лондонського Instytut Polski Muzeum Sikorskiego. Там зберігається неймовірна кількість цікавезних матеріалів, у тому числі для історії України. Наприклад, фантастично цікавий архів "Українського бюро" в Лондоні. Того дня я відкопіював собі частину матеріалів про Голодомор, потримався за оригінал машинопису Ольгерда Іполита Бочковського про Голодомор в Україні... Там тоді працювали добрі та дуже приязні люди, з якими було насправді цікаво спілкуватися.

Це була справжня насолода спілкування! І – так, авжеж! – ми говорили між собою польською.

Того вечора я вертався до дому моїх друзів, у яких я зупинився, вздовж Гайд-Парку в бік Пікаділі. На зустріч мені йшло купа люду. Усі говорили польською...

Спочатку я вирішив, що мене трохи "поплавило" від надлишку спілкування польською мовою за день, і в мене почалися якісь дивні галюцинації – польська мова мене переслідує оце вже повсюдно.

Насправді мені на зустріч йшли польські будівельники. Вони верталися з якогось будівництва і доволі весело обговорювали щось для них актуальне. На повний голос! Посеред Лондона.

Я не зауважив, щоб хтось з місцевих проявляв якусь агресію до польських роботяг. До них ніхто не чіплявся з вигуками "Це Британія! Спердоляй до Польщі!"

І не тільки тому, що в Лондоні ти можеш розчинитися в багатоманітності натовпу, але залишатися собою.

У будинку неподалік станції, де жили тоді мої друзі, через чиєсь вікно було добре видно прапор польської Солідарності на стіні. Вікно залишалося цілим.

Нікому в голову не приходило вимагати від поляків у Британії, щоб вони говорили англійською без польського акценту. Нікому в голову не приходило вимагати, щоб поляки між собою говорили пош інґліш!

Загалом середньостатистичний польський роботяга говорить дуже гучно у переконанні, що навколо нема нікого, хто розуміє, що він верзе!

Іншого разу, як я приїхав до моїх лондонських друзів, польська бригада укріплювала фундамент будинку, в якому вони тоді мешкали. Польська лайка загалом оперує обмеженим спектром засобів художньої виразності у порівнянні із українськими еквівалентами. Але цим польським хлопцям цілком вистачало цього доволі обмеженого арсеналу, щоб комунікувати усі, так би мовити, актуальні виробничі потреби.

Вони користувалися цим арсеналом на повний голос і не переймаючись, чи хтось щось зрозуміє. Я певний час був замислився: чи зробити їм приємність і привітатися польською, чи не ставити їх у незручне положення. Врешті-решт ми віталися англійською. І вони навіть не здогадувалися, що я розумів абсолютно усе, ЩО вони верзли за роботою.

Я міг би розказати ще кілька більш-менш комічних епізодів, які сталися через те, що поляки мають звичку досить гучно говорити своєю мовою за кордоном, перебуваючи у переконанні, що їх мало хто там розуміє. Це робить поляків дуже помітними. Незалежно де це відбувається – у Швейцарії на вершині Роше-де-Не, чи на пляжі в Сандвіці, в Осло, чи в аеропорту Лютон. Кожного разу це було гучно, комічно, а у випадку в Лютоні – з викликом поліції. Бо чувак настільки напився і розійшовся, що утихомирити його без поліції вже не видавалося можливим.

Але у жодному разі ніхто не казав полякам: "Валіть до Польщі!"

Поляків взяли у Євросоюз із усім багажем: із Солідарністю та співучастю в Голокості, Романом Дмовським і Чеславом Мілошем, Болеславам Комінеком і Зиґмунтом Лупашком, їх янголами і демонами, польською мегаломанією та комплексом жертви, із усім блискучим і всім огидним, що було успадкувала Польща з історії. Із невмінням прощати.

Так, поляки не вміють прощати. Попри мільйони повторень щодня "і прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим" – суть цього постулату вивітрилася з щоденних ритуалів значної частини польського суспільства.

Колись я написав про це колонку: бо мені видавалося парадоксальним таке невміння прощати іншим, попри те, що саме польські єпископи у 1965 році звернулися із історичним "Прощаємо і просимо про пробачення!" Ішлося про те, що минуле має залишитися в минулому, давайте творити нове майбутнє нової Європи!

Але і Болеслав Комінек, і Кароль Войтила, і Єжи Ґедройць - тепер лише рядки у Вікіпедії. Польща викинула їх досвід та зусилля на смітник.

І це те, що насправді лякає!

Польща 15 років тому – це відмінниця економічної і суспільної трансформації.

Видавалося, що реформи Leszek Balcerowicz та Jerzy Buzek призвели до незмінних і насправді фантастичних результатів: Польща вийшла на траєкторію сталого зростання. І для українців польські рецепти мали привабливий вигляд як case study, як рольова модель та приклад для наслідування!

Аж тут попрокидалися демони.

Значна частина поляків сполучає почуття вищості стосовно українців із власною віктимністю. Це доволі шизофренічне сполучення, але вже як є.

Поляки сакралізували власний комплекс жертви, зробили його ключовим елементом національної ідентичності. Українці кажуть: я більше ніколи не хочу бути жертвою!.. ■

Продовження читайте на сторінці fb.com/oleksandr.zinchenko від 28.7.2026

Projekt je realizován s finanční podporou hl. m. Prahy

Integrační Centrum Praha

- Ви іноземець, живете в Празі і вам потрібна допомога?
- Ви не розмовляєте чеською і вам необхідно вирішити питання в мерії міста Праги або в іншій державній установі?
- Вас чекає прийом у лікаря, у школі чи в дитячому садку, і вам потрібен супровід перекладача?

Зверніться до Контактного пункту для іноземців (KM ICP MHMP)

Ми полегшимо вам процес спілкування під час звернення до державних установ і допоможемо розібратися у щоденних справах.

Які послуги ми пропонуємо:

- Асистенція та переклад у приміщеннях мерії міста Праги (MHMP).
- Надання базових консультацій.
- У разі потреби супровід і переклад за межами мерії (наприклад, до шкіл, медичних закладів або інших державних установ).

ВСІ ПОСЛУГИ НАДАЮТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

МИ ГОВОРИМО: чеською, українською, англійською та російською

Де нас знайти?

ŠKODŮV PALÁC

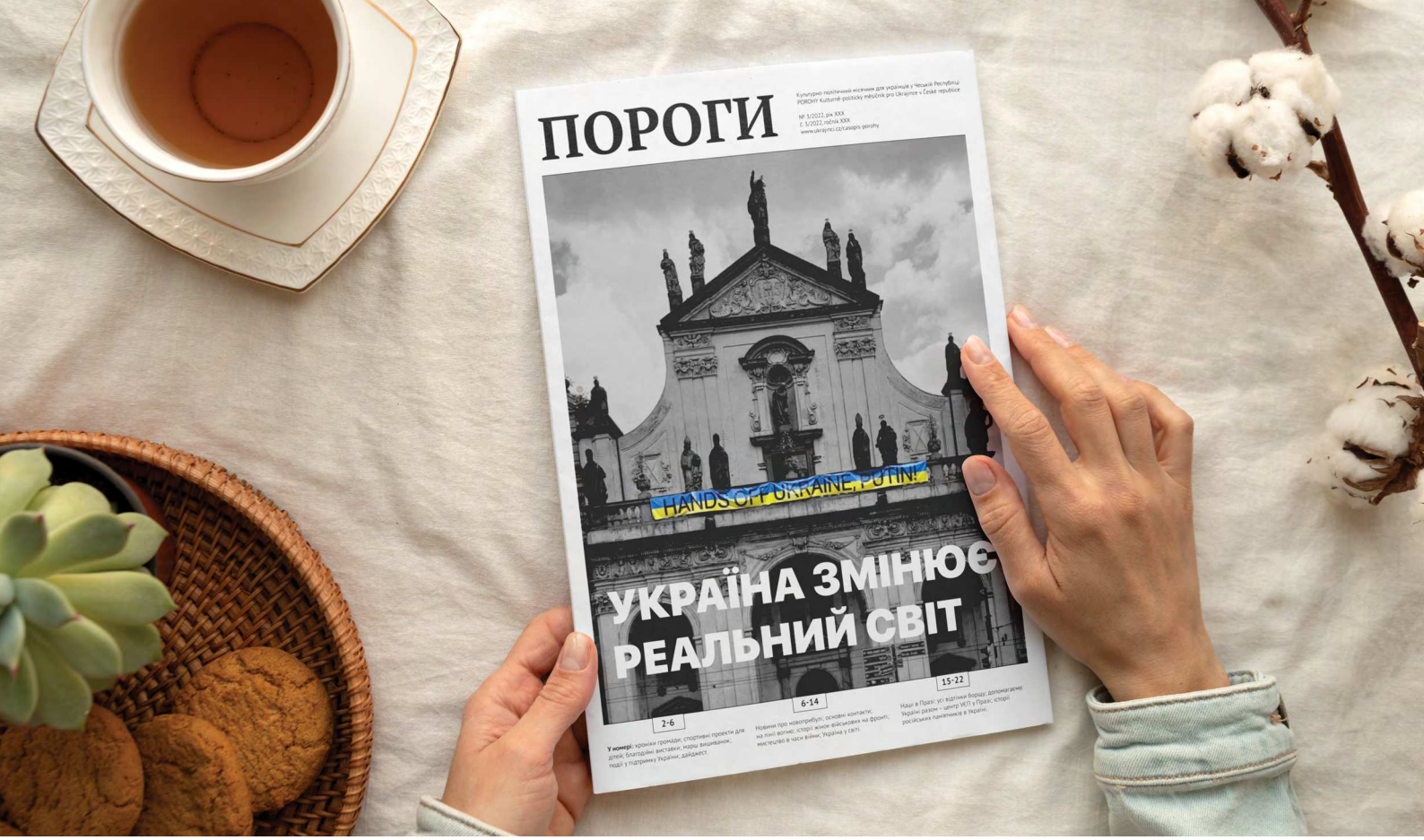
Charvátova 41/6,
110 00 Praha 1
Віконечко (кабінет)
№ 58 (перший поверх)

Понеділок:	8.00 – 18.00
Вівторок:	8.00 – 16.00
Середа:	8.00 – 18.00
Четвер:	8.00 – 16.00
П'ятниця:	телефоном або електронною поштою

КОНТАКТ:

Тел.: +420 236 005 883 (Пн – Чт), +420 727 828 602
E-mail: info.praha@icpraha.com

Детальна інформація щодо інтеграції іноземців у Празі: metropolevsech.eu, www.icpraha.com

Посилання на часопис

ПЕРЕДПЛАТА МІСЯЧНИКА "ПОРОГИ" ВСЬОГО ЗА 700 CZK / РІК РАЗОМ З ПОШТОВОЮ ПЕРЕСИЛКОЮ

QR Platba

Замовити часопис можна так:
вислати кошти на рахунок: **1925774379/0800**
і повідомити редакцію про оплату та адресу замовника.

Інформація: editorial@porohy.cz
або на: porohy.cz чи ukrajinci.cz

СЕРТИФІКАТ

на річну підписку журналу

ПОРОГИ

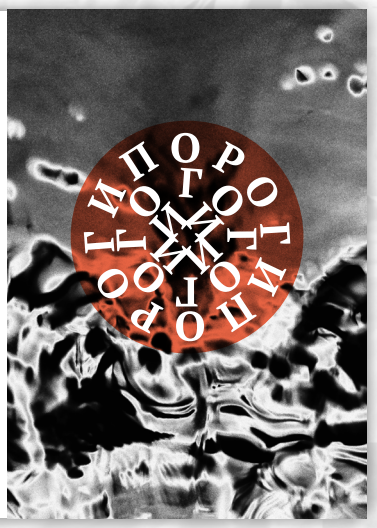
Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці

На ім'я

ЯК АКТИВУВАТИ ПІДПИСКУ:

- Надішліть лист на електронну адресу: editorial@porohy.cz →
- Вкажіть своє **ім'я, прізвище** та **адресу для доставки**.

porohyjournal
PorohyJournal

Як отримати подарунковий сертифікат

1. Замовте сертифікат
– Напишіть нам на editorial@porohy.cz або
– в дірект @porohyjournal (Instagram /Facebook).

2. Отримайте сертифікат
– Ми надішлемо вам електронну або друковану версію сертифіката (на вибір).

3. Активація підписки
Власник активує його листом на **editorial@porohy.cz** із темою **"Активація сертифіката Пороги"**, зазначивши: ім'я, прізвище адресу доставки журналу

Готово! Журнал приходитиме поштою протягом року.